„Oświecenie nieoświecone. Poza normą i modą”, Warszawa, 27–28 listopada 2019 r.

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2020.015>

Pracownicy Pracowni Literatury Oświecenia Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk zorganizowali w Warszawie trzecią konferencję z serii „Oświecenie nieoświecone”. Poprzednie sesje w tej serii poświęcono najpierw zagadnieniu „Człowiek, natura i magia”, a następnie „Tradycja, tożsamość i inność”.

Obrady pierwszego dnia konferencji podzielono na trzy sesje, kolejno: „Medycyna i dietetyka poza normą oświeceniową”, „Obyczajowość na granicy norm i mód w XVIII w.”, „Duchowość na pograniczu norm i mód”. Pierwszą sesję poprowadziła prof. Danuta Kowalewska z Instytutu Literaturoznawstwa UMK w Toruniu. Rozpoczął ją referat prof. Jarosława Dumanowskiego z Instytutu Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu, który przypomniał długie trwanie teorii humoralnej, zwracając szczególną uwagę na dzieło Andrzeja Załuskiego, przygotowane w połowie XVIII w. jako *Apteka dla tych co jej ani lekarza nie mają*. Analiza źródła wskazuje, że pisanie o teorii humoralnej było dla autora pretekstem do rozważań bibliofila zainteresowanego dawnymi dziełami, przede wszystkim staropolskimi książkami kulinarnymi.

Drugi referat wygłosiła dr Maria Janoszka z Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Tematem wystąpienia były pamiętniki Józefa Franka, które prelegentka przejrzała pod kątem kategorii semantycznych „inności”, poszukując nietypowych schorzeń w nich opisanych. Janoszka podkreśliła potrzebę przygotowania nowego, pełnego tłumaczenia tych pamiętników na język polski.

Profesor Ewa Danowska przypomniała XVIII-wieczne, nieudane próby publikacji czasopism popularyzujących wiedzę medyczną, pokazując na tym tle „Dziennik zdrowia dla wszystkich stanów” ukazujący się w latach 1801–1802 wraz z jego redaktorem Leopoldem Lafontainem, nadwornym chirurgiem króla Stanisława Augusta. Prelegentka prześledziła treść wszystkich tomów czasopisma, streszczając poszczególne zagadnienia omawiane na jego łamach.

Doktor hab. Agnieszka Jakuboszczak z Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, analizując sylwy i poradniki z XVIII w., zwróciła uwagę na różne aspekty postrzegania ciała ludzkiego: ciała żywego, które po pewnym czasie umrze, oraz martwego ciała, fascynującego żyjących.

Drugą sesję poprowadził prof. Filip Wolański z Uniwersytetu Wrocławskiego. Pierwszy referat w tej części wygłosiła prof. Bożena Popiołek z Instytutu Historii Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie. Wystąpienie to poświęcono życiu na dworze Jerzego Ignacego Lubomirskiego i jego drugiej żony Joanny de Stein, zwracając uwagę na skład osobowy personelu dworskiego, metody gospodarowania dobrami i kontakty gospodarzy z dworem królewskim.

Zagadnienie zarządu dobrami dworskimi rozwijała dr Urszula Kicińska z Instytutu Historii Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie, zmieniając temat referatu zgłoszonego w programie i przenosząc rozważania na cały XVIII w.

Profesor Dariusz Rolnik mówił o obrazach wsi szlacheckich w XVIII w., polemizując ze stereotypowym ujęciem tego zagadnienia w dotychczasowych badaniach. Podstawą źródłową referatu była korespondencja właścicieli z dzierżawcami wybranych dóbr szlacheckich.

Referat przygotowany przez dr Bernadettę Manys przedstawiła dr hab. Agnieszka Jakuboszczak. Autorka referatu przyjrzała się regulaminom

cechowym, aby scharakteryzować postawy, które wpajano czeladnikom i uczniom w warsztatach rzemieślniczych w Wilnie w XVIII w. Zwróciła też uwagę na metody dyscyplinowania uczniów oraz kary, które wymierzano chłopcom i towarzyszom wykraczającym poza ustalone normy zachowania.

W kolejnym referacie Paweł Pluta zaproponował szczególną interpretację tytułowego zagadnienia konferencji, poświęcając swoje wystąpienie zasadom zarządzania posiadłością w Baden przez Józefa Maksymiliana Ossolińskiego ze szczególnym uwzględnieniem kwestii organizacji ogrodu.

Popołudniową sesję, pod przewodnictwem prof. Bogdana Roka, rozpoczął prof. Filip Wolański referatem poświęconym kazaniom Kacpra Balsama. Niezwykle popularne kaznodziejstwo Balsama stanowiło przykład etapu przejściowego między dziełami barokowymi i oświeceniowymi.

W wyniku niewielkiej zmiany w programie kolejny referat wygłosiła dr Agnieszka Słaby z Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie. Wystąpienie dr Słaby dotyczyło staropolskiego zwyczaju związanego z rozbudowanym ceremoniałem pogrzebowym, przemijającym i w XVIII w. mającym już znamiona „dawnego stylu”. Następne wystąpienie należało z kolei do Walentyny Łoś. Prelegentka skupiła się na zagadnieniach dotyczących religijności duchowieństwa unickiego, wahających się między religijnością tradycyjną a nowocześniejszym „oświeceniowym katolicyzmem” reprezentowanym powszechnie przez przedstawicieli zakonu bazylianów. Wszystkie sesje uzupełniła ożywiona dyskusja nad tematami zaproponowanymi w referatach.

Pierwszy dzień konferencji podsumował prof. Bogdan Rok. Na zakończenie dnia odbyło się zebranie Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym.

Drugi dzień obrad rozpoczął się sesją „Poza normą i modą” poprowadzoną przez prof. Magdalenę Górską z Instytutu Badań Literackich PAN. Otworzył ją referat prof. Adama Kucharskiego z Wydziału Nauk Historycznych UMK w Toruniu poświęcony gazetom rękopiśmiennym – ich treści, dystrybucji oraz stosunkowi do prasy oficjalnej.

Następne wystąpienie, przygotowane przez prof. Danutę Kowalewską z Wydziału Humanistycznego UMK, dotyczyło dzieła Jana Bohomolca *Diabeł w swojej postaci*. Prelegentka, wychodząc od różnic między „oświeconą” i „sarmacką” wizją świata, ukazała, w jaki sposób zmieniało się

podejście do świata nadprzyrodzonego i cudowności. Jednym z przedstawionych przykładów była zawarta w dziele Bohomolca krytyka hagiografii św. Krystyny Mirabilis.

Później dr Michał Bajer z Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego wyliczył wszystkie „porażki” na polu literackim, zawodowym i prywatnym Ludwika Osińskiego, człowieka, który – zdawałoby się – odniósł sukces.

Magister Gabriela Juranek z Uniwersytetu Śląskiego wprowadziła z kolei słuchaczy w tajniki XVIII-wiecznej mody kobiecej, przedstawiając różne funkcje i znaczenia sukni *à la polonaise* będącej nie tylko podstawowym elementem kostiumu pasterskiego, lecz także symbolem swobody, młodości, erotyzmu oraz ruiny finansowej. Sesję zakończyło wystąpienie prof. Agaty Roćko z Instytutu Badań Literackich PAN poświęcone polskiej odmianie *galant homme*, czyli galantomowi oraz jego przemianom od początku do schyłku oświecenia.

Drugą część obrad zatytułowaną „Normatywność oświecenia?” prowadził prof. Tomasz Chachulski z Instytutu Badań Literackich PAN. Rozpoczęło ją wystąpienie dr Magdaleny Ślusarskiej z IBL PAN, którego tematem były przemiany polskiej realizacji mało znanego gatunku-kolekcji, jakim jest książeczka jubileuszowa przygotowywana i wydawana z okazji Roku Świętego obchodzonego w Kościele katolickim. Następnie prof. Magdalena Górską opowiedziała zebranym o różnych sposobach istnienia kultury egipskiej w literaturze i sztuce polskiej XVIII w. Wspomniała także o różnych źródłach wiedzy o Egipcie od nielicznych relacji z podróży poczynawszy, przez ryciny aż po przywożone zabytki będące świadectwem rozwoju pasji starożytniczej.

Po krótkiej przerwie mgr Małgorzata Nesteruk i prof. Zofia Rejman z Uniwersytetu Warszawskiego przedstawiły referat o niekanonicznych fascynacjach młodego Mickiewicza Wolterem, dowodem których były podejmowane w młodości próby przekładów jego dzieł. Sesję oraz całą konferencję zakończyła dr Regina Jakubenas z Centrum Polonistycznego Uniwersytetu Wileńskiego, prezentując nieznaną listy ks. Remigiusza Kossakowskiego z Paryża. Książd Kossakowski, dzięki staraniom którego Marcin Poczuć-Odlanicki został członkiem-korespondentem Akademii Francuskiej, przebywając w ówczesnej stolicy Europy i obracając się

w kręgach uczonych i artystów, w swojej korespondencji szkicował niezbyt pochlebny obraz Paryża, rzadko spotykany w innych relacjach.

Wszystkie referaty wywołały żywą dyskusję zarówno w wyznaczonym na nią czasie obrad, jak i później w kuluarach. Na zakończenie głos zabrały prof. Anna Grześkowiak-Krwawicz – prezes Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym, będącego patronem cyklu konferencji „Oświecenie nieoświecone”, która podkreśliła znaczenie badań nad tymi obszarami kultury i sztuki XVIII w., jakie znalazły się poza oficjalnym nurtem oświecenia. Profesor Agata Roćko – organizatorka konferencji „Poza normą i modą”, podziękowała prelegentom oraz słuchaczom za owocne obrady.

Dzięki współpracy organizatorów konferencji z Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie referaty z kolejnych sesji ukazują się w serii wydawniczej „Silva rerum” wydawanej nakładem wydawnictwa Muzeum. Tom zbierający efekty pierwszej konferencji *Oświecenie nieoświecone. Człowiek, natura i magia* ukazał się w 2018 r. pod redakcją Danuty Kowalewskiej, Agaty Roćko i Filipa Wolańskiego. Kolejne tomy ukazą się drukiem w najbliższej przyszłości.

Wiesława Duży (Warszawa)

Nr ORCID: 0000-0002-0489-3171

Klara Leszczyńska-Skowron (Warszawa)

Nr ORCID: 0000-0002-1760-8990